

ПРАВОВА ПРИРОДА КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Вадим Сергійович БУГАЙЧУК,

*аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Академії праці, соціальних відносин і туризму
<https://orcid.org/0000-0002-9739-4370>*

Останнім часом Україна переживає безпрецедентне для світової практики тривале поєднання фінансово-економічної, політичної та банківської криз. Вказане значною мірою негативно відобразилося на розрахункових відносинах у різних сферах господарського життя і галузях національної економіки України.

Проблеми, пов'язані з розрахунками та розрахунковими відносинами, залишаються актуальними вже декілька століть поспіль, позаяк кредитно-розрахункові відносини як наукова категорія – поняття багатогранне, що потребує постійного дослідження і пошуку нових шляхів вдосконалення. Особливість вказаних відносин обумовлюється тим, що вони невпинно розвиваються, при цьому значущою є необхідність з'ясування питання нормами якого права мають керуватися сторони досліджуваних відносин.

Традиційно склалося, що кредитно-розрахункові відносини виділяють у самостійний вид правовідносин. Проблемним аспектом при дослідженні регулювання такого виду відносин залишається визначення їх правової природи. Дотепер серед науковців-правників тривають дискусії щодо встановлення предметом якого права (господарського, цивільного чи фінансового) виступають кредитно-розрахункові відносини.

М. Д. Казанцев, І. С. Гуревич, Є. С. Компанієць та інші вчені вважають, що розрахункові відносини є предметом регулювання цивільного права. В. В. Лаптев, В. Ф. Кузьмін, М. А. Коган, О. П. Підцерковний та інші науковці обґрунтовують теорію, що розрахункові відносини регулюються виключно нормами господарського права. М. М. Агарков, Н. В. Агафонова, Ю. В. Ващенко, Л. К. Воронова, О. П. Орлюк, О. А. Костюченко стверджують, що розрахункові відносини є предметом регулювання фінансового права.

Принагідно зазначити, що серед науковців можна віднайти поєднання вказаних вище підходів, згідно з якими кредитно-розрахункові відносини регулюються нормами права у комплексному поєднанні. Із цього приводу Н. М. Ковалко слушно зауважує, що при спробі системного погляду на розрахункові правовідносини можна зробити висновок, що у них наявні як цивільно-правові, так і фінансово-правові елементи, що надає їм комплексного характеру, а нормам, що їх регулюють, – характеру комплексного правового інституту [1, с. 9].

Найбільшого розповсюдження набули ті позиції дослідників, згідно з якими розрахункові відносини мають врегульовуватися виключно нормами цивільного права. Саме так, у науці цивільного права під «розрахунком» прийнято розуміти частковий випадок «платежу». І, якщо у широкому

розумінні «платіж» являє собою виконання будь-якого зобов'язання (в натуральній або грошовій формі), то «розрахунок» – це виконання (погашення) грошового зобов'язання [2, с. 539]. Розрахунком визнається дія, спрямована на погашення грошового зобов'язання або публічно-правового обов'язку платежем, тобто виконанням [3, с. 769]. Дія, як об'єкт цивільних прав, має власну специфіку, яка проявляється в тому, що уповноважена особа може вимагати здійснення деякої поведінки від іншої конкретної особи чи групи осіб. А відтак, дія виступає об'єктом лише зобов'язального права. Таким чином, за своїм характером розрахункові відносини – це такі відносини, що витікають із зобов'язання. Підтвердженням останньої тези є факт розміщення глави 74 Цивільного Кодексу України, що регулює розрахунки, порядок, форми та підстави їх здійснення, в книзі «Зобов'язальне право». Відповідно до переконань Я. О. Хірс, розрахункові відносини характеризують специфічність застосовуваного методу та його особливості, що дозволяють виокремлювати розрахункові відносини у самостійний вид цивільно-правових відносин [2, с. 540].

Обґрунтовуючи приналежність розрахункових відносин до сфери правового регулювання нормами господарського права, варто зауважити, що предметом господарського права є господарські відносини, тобто відноси-ни, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. О. П. Підцерковний вважає, що розрахунковим відносинам притаманний метод комплексного регулювання, що поєднує імперативність та диспозитивність. Цей факт автор використовує як один із доказів віднесення розрахункових відносин до предмета господарського права [4, с. 190]. Насамперед, доцільно зазначити, що диспозитивність проявляється в договірному характері виникнення переважної більшості розрахункових відносин. Поряд із зазначеним методом правового регулювання розрахунковим відносинам притаманний і метод владних приписів, який, на думку О. П. Підцерковного, проявляється в наступному: 1) наявність норм-приписів щодо певної поведінки учасників розрахункових відносин; 2) публічно-правовий характер розрахункових відносин, що відбуваються під час платіжних операцій, що опосередковують фінансові (податкові та бюджетні) та адміністративні відносини; 3) регламентація розрахункових відносин передбачає інститут безспірного стягнення грошових засобів [4, с. 191]. На наш погляд, наведені елементи є занадто стислими і не можуть охарактеризувати всю сутність та зміст методу правового регулювання досліджуваних відносин. Вони зосереджені на специфічності методу владних приписів та його особливостях, що дають змогу виділити розрахункові відносини як самостійний вид цивільно-правових відносин.

Як невід'ємну складову організації грошового обігу – розрахунки – доцільно розглядати у площині регулювання нормами фінансового права. Позаяк значна кількість учених фінансового права здійснюють дослідження кредитно-розрахункових відносин тільки тоді, коли такі відносини мають публічний характер. Якщо керуватися предметом

фінансово-правового регулювання, то кредитно-розрахункові відносини становлять інтерес лише з позицій реалізації публічного інтересу, одним із суб'єктів якого є держава. Натепер поза розглядом та межами фінансово-правового регулювання залишаються кредитно-розрахункові відносини, що виникають між представниками приватного сектору. Актуальним є розмежування міжгалузевих аспектів аналізу регулювання кредитно-розрахункових відносин на публічно-правові та приватноправові. Оскільки кожному із зазначених видів відносин буде властивий свій метод правового регулювання.

Підсумовуючи вищевказане, можна дійти висновку, що регламентація розрахункових відносин здійснюється виключно за допомогою норм цивільного права. Разом з тим, Цивільний кодекс України захищає та охороняє права саме фізичної особи. Проте деякі види розрахункових відносин регулюються нормами господарського права і спрямовані на захист прав суб'єктів господарювання. Що стосується розрахунків як невід'ємної складової організації грошового обігу, то їх необхідно розглядати у площині регулювання нормами фінансового права. Принагідно зауважити, якщо деякі питання залишаються неврегульованими спеціальним законодавством, то регламентація будь-якого виду розрахункових відносин здійснюватиметься нормами цивільного права.

Список використаних джерел:

1. Ковалко Н. М. Фінансово-правове регулювання спеціальних режимів розрахункових відносин (на прикладі паливно-енергетичного комплексу України): автореф. дисер. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2007. 20 с.
2. Хірс Я. О. До питання про правову природу розрахункових відносин. *Форум права*. 2009. № 1. С. 538–542. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09xjoprvt.pdf>
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. 3-є видання, перероб. і доп. у 2 т. / за відп. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1904 с.
4. Підцерковний О. П. Організаційно-правові основи розрахункових відносин у господарському комплексі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 1999. 191 с.